

ΚΑΤΑΡΤΙΣΙΣ

«Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν» (Β' Κορινθ. ιγ', 9)

Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀγ. Μαρκέλλης λιτανευομένη ὑπὸ Σπουδαστῶν
Ἀκαδημιῶν Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ (ΑΕΝ)
(22.7.2026)

Τεύχος 89Α ΙΟΥΛΙΟΣ 2026

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΧΙΟΥ, ΨΑΡΩΝ & ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ

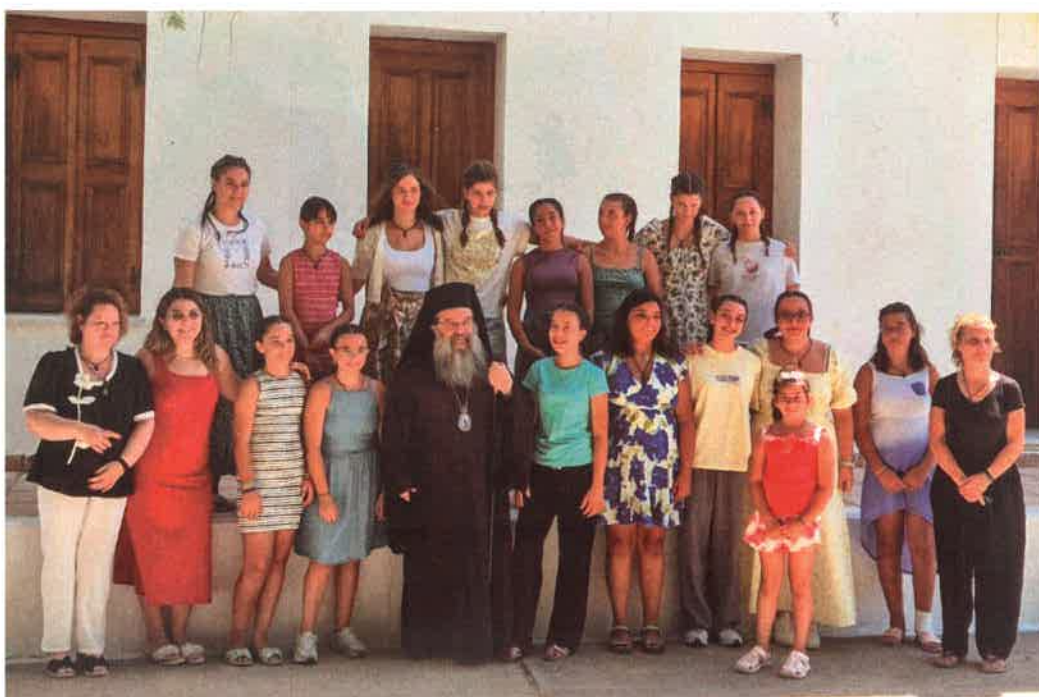
ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΕΩΣ

ΧΙΟΣ

Ι. Ν. Προφ. Ἡλιοῦ Βροντάδου
(φωτ. 1949)

Κατασκήνωσις θηλέων Ἱ. Μ. Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν
ΟΙ ΜΑΣΤΙΧΟΦΟΡΕΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ (19.7.2026)

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΧΙΟΥ, ΨΑΡΩΝ & ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ

Πρωτ. 2451/π.ξ.

Αριθμ.

Έν Χίω τῇ 29^η Ιανουαρίου 2026

Διεκπ. 102

Ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἱερομάρτυρος Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου

Πρός

Τὴν Ὀμηρικὴν Ἀκαδημίαν

Εἰς Ἀθήνας

Γιὰ εἰκοστὴ ἕκτη συνεχῇ χρονιά, πραγματοποιεῖται στό μυροβόλο νησί τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχιεπελάγου τό ἐτήσιο διεθνές συνέδριο τῆς EUROCLASSICA - ΟΜΗΡΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ. Ἐπιστήμονες ἀπό ὅλο τόν κόσμο θά εἰσηγηθοῦν, θά διδάξουν, θά συζητήσουν γιά τόν Ὅμηρο στόν ἴδιο τόπο, πού ὁ μέγας ποιητής ἀπήγγειλε τά ἔπη του.

Ἀναντίρρητα ἡ ἐπίδραση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν στήν ἑλληνική λογοτεχνία καί στόν ἑλληνικό πολιτισμό εἶναι κολοσσιαία· καί ἐπειδή ἀνήκουν στήν ἀρχή τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, εἶναι κατά κάποιον τρόπο καί ὁ δάσκαλος ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος.

Αὐτό ὀφείλεται στόν ἀνθρωπισμό τους καί στήν πλατιά τους γνώση τῆς ζωῆς. Ἀνάλογο μεγαλεῖο δέν γνώρισε ἡ ποίηση ὥς τήν ἐμφάνιση τοῦ Δάντη, τοῦ Σαίξπηρ

καί τοῦ Γκαῖτε!. Ἄλλωστε γιά τούς ἀρχαίους Ἕλληνες ὁ ποιητής ἦταν πάντοτε καί «δάσκαλος» στήν εὐρύτερη ἔννοια.

Ἔτσι, μεταγενέστεροι ποιητές ἐπικοί, ἐλεγειακοί καί οἱ προσωπικοί λυρικοί παίρνουν αὐτούσιες φράσεις ἀπό τόν Ὅμηρο. Ἡ χορική λυρική ποίηση ἀντλεῖ ἐπίσης ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσσεια, καί τά παλαιότερα ἐπιγράμματα μεταχειρίζονται τούς ὁμηρικούς φραστικούς τρόπους.

Ἐντονη εἶναι ἡ ἐπίδραση τῆς ὁμηρικῆς τεχνικῆς καί γλώσσας στόν Ἡσίοδο καί σέ ὁλόκληρη τήν διδακτική ἐπική ποίηση. Οἱ Πυθαγόρειοι ἀνέφεραν στίχους τοῦ Ὀμήρου, γιά νά στηρίζουν τίς ἀπόψεις τους. Ὁ Πλάτων λέγει ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶναι ἐκπαιδευτής τῶν Ἑλλήνων (Πολιτεία, 606 E) καί ὁ Αἰσχύλος ὀνομάζει τά ἔργα του «ψυχία» ἀπό τά ὁμηρικά συμπόσια. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐθαύμαζε ἀπεριόριστα τόν Ὅμηρο, καί μετέδωσε τόν θαυμασμό του στόν μαθητή του Ἀλέξανδρο.

Οἱ Ἀλεξανδρινοί μελέτησαν τόν Ὅμηρο γλωσσικῶς, μετρικῶς, μυθολογικῶς, αἰθητικῶς κ.ἄ. καί τήν ἔρευνά τους συμπλήρωσαν οἱ ἱστορικοί - ἀρχαιολόγοι τῆς Περγάμου.

Ἡ αἰσθητική ἀκτινοβολία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ὁδήγησε καί τούς Ἕλληνες τοῦ χριστιανικοῦ Βυζαντίου νά ἀπορρίψουν τήν ἠθική καί θρησκευτική διδασκαλία τῶν ἐπῶν, γιά νά ἀπολαύσουν τήν αἰσθητική ἀρτιότητά τους. Καί φθάνουμε στούς «Ὀμηροκέντρωνες», δηλαδή ποιητικές συρραφές ἀπό ὁμηρικούς στίχους καί ἡμιστίχια, ὅπως αὐτές

πού έγγραψε ή αυτοκράτειρα Εὐδοκία καί ὁ φιλόσοφος Ὅπτιμος, ἀλλά καί στούς μεγάλους βυζαντινούς σοφούς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Φώτιος καί ὁ Εὐστάθιος, πού ἦταν ταυτόχρονα Ἱεράρχες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί μεγάλοι θαυμαστές καί μελετητές τοῦ Ὁμήρου.

Στρεφόμενοι καί πρὸς τὴν Δύση θά διαπιστώσουμε τὴν ἐπίδραση τοῦ Ὁμήρου στὸν Βιργίλιο καί τὴν «Αἰνειάδα» του, καθὼς καί στὸν Ἑννιο, ἀλλά καί τὴν λατινική μετάφραση τῆς Ὀδύσσειας ἀπὸ τὸν Λίβιο Ἀνδρόνικο (γ' αἰὼν π. Χ.).

Στὸν ΙΕ' αἰῶνα, ὅταν ἡ Ἀναγέννηση δίνει τοὺς πρώτους καρπούς της, ὁ Ὅμηρος γίνεται ἀντικείμενο νέου θαυμασμοῦ (G. S. Finsler, *Homer under Neuzeit von Dante bis Goethe*, Leipzig, 1912), καί στὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἡ γαλλικὴ pleiade, μέ ἀρχηγό της τὸν Pierre Ronsard, ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνθουσιασμό γιὰ τὸν Ὅμηρο.

Ὁφείλουμε ἀκόμη νά ἀναφέρουμε καί τὴν προσπάθεια τοῦ Μίλτωνα νά συνθέσει σέ σύγχρονη γλῶσσα ἓνα ἔπος ἀνάλογο μέ τό ὁμηρικὸ στό ὕφος καί στή μορφή, καθὼς καί τὴν ἐπίδραση, πού ἄσκησε στὴν ἀγγλική σκέψη καί στὴν ἀγγλική ποίηση τοῦ ΙΗ' αἰῶνα ἡ μετάφραση τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ τὸν Alexander Pope. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι τό ἐνδιαφέρον τῶν Ἀγγλων γιὰ τὸν Ὅμηρο ἄρχισε μέ τίς μεταφράσεις τῶν G. Chapman καί τοῦ Al. Pope, καί ὅτι τό δοκίμιο τοῦ R. Wood γιὰ τό πρωτότυπο πνεῦμα καί τὰ ἔργα τοῦ Ὁμήρου, πού ἐκδόθηκε στό

Δουβλίνο (1769), άνοιξε τόν δρόμο στήν μελέτη καί τήν εκτίμηση τοῦ όμηρικοῦ έργου, από τούς Γερμανούς, γιατί οί άγγλικές άπόψεις ήταν αὐτές, πού έπηρέασαν τούς Lessing, Herder, Goethe καί Heine.

Τέλος αξίζει νά ξεχωρίσουμε τήν συμβολή τοῦ Matthew Arnold στήν κατανόηση τῆς τέχνης τοῦ Όμήρου από τόν άγγλοσαξωνικό κόσμο, καί νά τονίσουμε ότι από τόν ΙΘ' αἰώνα ὡς τήν εποχή μας ὁ Όμηρος άναγνωρίστηκε οἰκουμενικά ὡς θεμελιωτής καί άδιαφιλονίκητος «Βασιλεύς» τῆς κλασικῆς παραδόσεως.

Γιά τόν Έλληνισμό ή διδασκαλία τοῦ Όμήρου στά έλληνικά σχολεῖα δέν διεκόπη από τόν ΣΤ' αἰώνα π. Χ. ὡς σήμερα. Οὔτε μιά μορφωμένη γενιά Έλλήνων δέν πέρασε, χωρίς νά διδαχθεῖ τόν Όμηρο· αὐτή εἶναι ή πλέον μακρόχρονη καί ή ένδοξότερη εκπαιδευτική παράδοση σ' ὁλόκληρο τόν δυτικό κόσμο.

Αξίως, λοιπόν, δυνάμεθα νά συγχαροῦμε τήν EUROCLASSICA – ΟΜΗΡΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ καί τήν πνοή της, τήν Έλλογιμωτάτη κ. Μαρία-Έλευθερία Γιατράκου γιά τήν διοργάνωση καί τοῦ έφετινοῦ διεθνoῦς συνεδρίου στήν Ελλάδα, στήν Χίο, καί νά εὐχηθοῦμε ὁ Τριαδικός Θεός νά δαψιλεύει φωτισμό στούς συνέδρους κατά τίς εργασίες του.

ΜΕΤΑ ΠΑΤΡΙΚΩΝ ΕΥΧΩΝ
Ο ΧΙΟΥ, ΨΑΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ
ΜΑΡΚΟΣ

Ὅψεις τῆς χριστιανικῆς κριτικῆς στὸν Λουκιανό: ἀπὸ τὸν φιλόλογο Φώτιο στὴ θρησκευτικὴ πολεμικὴ τῆς Σούδας¹

τοῦ Θεοδώρου Γυφτάκη
μεταπτυχ. Φοιτητοῦ ΠΜΣ Κλασικῆς Φιλολογίας «Δέξιππος»
Τμῆμα Φιλολογίας ΕΚΠΑ

Ὡς γνωστόν, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν γένει οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀπορρίπτουν τὴ θύραθεν γραμματεία, εἰδικὰ ὅταν ἡ τελευταία ἔχει νὰ κομίσει ἠθικὰ διδάγματα. Σὲ τοῦτο στηρίζεται καὶ ἡ προτροπὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου στὴν κατακλείδα τῆς ὁμιλίας του *Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων: κτᾶσθαι παραινέσαιμ' ἂν τὰ ἐφόδια, πάντα λίθον, κατὰ τὴν παροιμίαν, κινουντας, ὅθεν ἂν μέλλῃ τις ὑμῖν ἐπ' αὐτὸν ὠφέλεια γενήσεσθαι* (§10). Ἡ κίνησις καὶ τῆς παραμικρῆς πέτρας στὸ πλαίσιο τοῦ ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς φαίνεται πὺς περιλαμβάνει καὶ τὰ κείμενα τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων. Παρόλα αὐτά, ἡ περίπτωση τῆς πρόσληψης τοῦ Λουκιανοῦ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς συγκαταλέγεται μεταξὺ ἐκείνων πού παρουσιάζουν ὀρισμένες ἰδιαιτερότητες.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἐξελληνισμένου σατιρικοῦ ἀπὸ τὰ Σαμόσατα τῆς Συρίας καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ 2ου αἰῶνα μ.Χ. Ὡστόσο, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Λουκιανὸς ἀφιερώνει στὰ γραπτὰ του χῶρο γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ μὲ ἡ χωρὶς εἰρωνεία σὲ ἄλλες σύγχρονες του προσωπικότητες (π.χ. στὸν ῥήτορο διδάσκαλο καὶ σοφιστὴ Φαβωρίνο ἀπὸ τὴν Ἀρελάτη, τοὺς φιλοσόφους Περεγρίνο Πρωτέα

¹ Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν κ. Μάρκο γιὰ τὴν πρόσκλησή του νὰ δημοσιευθεῖ τὸ κείμενό μου στὴν περιοδικὴ ἔκδοσι τῆς Μητροπόλεως. Ἡ παρούσα σύντομη μελέτη ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο ἐνδύτερης ἐρευνας γιὰ τὸν Λουκιανὸ πού ἐκπονεῖται μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ἰδρύματος Παιδείας & Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ (ΙΠΕΠ), τὸ ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ.

καὶ Δημώνακτα, κ.ἄ.), συγγραφεῖς ποὺ ἔζησαν στὴν ἴδια περίοδο μὲ αὐτὸν δὲν μᾶς παρέχουν σχετικὲς πληροφορίες. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Λουκιανὸς ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς Βίους σοφιστῶν τοῦ Φιλοστράτου ² Μαρτυρεῖς ἀντλοῦμε ἀπὸ μεταγενέστερες πηγὲς ὅπως τὸν Εὐνάπιο (β' ἡμισυ 4^{ου} - ἀρχὲς 5^{ου} αἰ.) καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ ἔργο του Βίοι Φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν (2.1.9), ὅπου πληροφοροῦμαστε μεταξὺ ἄλλων ὅτι ὁ Λουκιανὸς διακρίθηκε στὸν ἀφηγηματικὸ τρόπο τοῦ χαρακτηριστικοῦ γιὰ τὴ μέν ἵππεια σάτιρα σπουδαῖο γελοίου ὕφους, ἥτοι στὴν πραγμάτευση κωμικῶν θεμάτων μὲ ὑψηλὸ ὕφος καὶ σοβαρότητα (ἀνὴρ σπουδαῖος ἐς τὸ γελασθῆναι). Περισσότερα ὅμως ἔγραψαν γιὰ τὸν Λουκιανὸ οἱ Βυζαντινοί.

Ὁ σοφιστὴς ἀπὸ τὴ Συρία δὲν ἦταν ἄθεος, παρόλο ποὺ ἡ παλαιότερη κριτικὴ συνήθιζε νὰ τοῦ ἀποδίδει αὐτὴν τὴν ιδιότητα. Ὁ ἴδιος δὲν ἀπορρίπτει τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο καθαυτό, ἀλλὰ τὴ δεισιδαιμονία τῶν ἀνθρώπων, τὶς ὑπερβολὲς καὶ τὶς νοσηρὲς ἐξάρσεις ποὺ ἀναπτύσσονταν ὡς ἀπότοκο τῆς προσκόλλησης τοῦ κόσμου στὰ μαντεῖα, τοὺς χρησμούς καὶ σὲ ἄλλες παραθρησκευτικὲς πρακτικὲς ³. Σὲ αὐτὴν τὴ διαπίστωση φαίνεται πὼς εἶχε καταλήξει ἤδη ὁ πατριάρχης Φώτιος (9^{ος} αἰ.). Στὸν 128^ο κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ γράφει ὅτι ὁ Λουκιανὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων κωμωδεῖ, τὴν τε τῆς θεοπλαστίας αὐτῶν πλάνην καὶ μωρίαν. Μεταξὺ ἄλλων, δηλαδή, ὁ Λουκιανὸς διακωμωδεῖ καὶ σατιρίζει τὴ θεοπλαστίαν στὴν ὁποία ἐπιδίδονταν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἥτοι τὴν τάση τους νὰ παρουσιάζουν τοὺς θεοὺς τοὺς ἐνσαρκωμένους, προσδίδοντάς τους ἀνθρωπομορφικὰ χαρακτηριστικά. Ἡ συνήθεια αὕτη βασιζόταν σὲ

² Richter (2017) 327-328.

³ Γιὰ μία πρὸ πρόσφατη ἀνάγνωση τῆς θρησκευτικῆς στάσης τοῦ Λουκιανοῦ βλ. Whitmarsh (2024) 99-105.

μία πλάνην καὶ συνιστοῦσε μωρία. Γενικά, σὲ διάφορα σημεία τοῦ ἔργου του ὁ Λουκιανὸς καυτηριάζει τὸ θέμα τῶν παθῶν μὲ τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται οἱ θεοί, κυρίως λόγω τῆς τοιαύτης ἀναπαράστασής τους ἀπὸ τοὺς ποιητές. Ἐνδεικτικὸ εἶναι τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν διάλογο *Μένιππος ἢ Νεκρομαντεία* ὅπου διαβάζουμε: *Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου πολέμους καὶ στάσεις διηγουμένων οὐ μόνον τῶν ἡμιθέων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἤδη τῶν θεῶν, ἔτι δὲ καὶ μοιχείας αὐτῶν καὶ βίας καὶ ἀρπαγὰς καὶ δίκας καὶ πατέρων ἐξελάσεις καὶ ἀδελφῶν γάμους (§3). Ὁ Μένιππος, λοιπόν, διερωτᾶται ἂν καὶ κατὰ πόσον εἶναι θεμιτὸ οἱ θεοὶ νὰ ἐμπλέκονται σὲ πολέμους, ἐξεγέρσεις, ὑποθέσεις μοιχείας (χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἡ περίπτωση τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Ἀφροδίτης, βλ. Ὀμ. Θ 267-366), βιαιοπραγίες, ἀρπαγές, δικαστικὲς διαμάχες, ἐκδιώξεις τῶν πατέρων (ὅπως τοῦ Κρόνου ἀπὸ τὸν Δία, βλ. ὁ μιντάχ' ἔμελλε βίη καὶ χερσίδα μάσσας / τιμῆς ἐξελάαν, Ἡσ. Θεογ. 490-491) καὶ γάμους μεταξὺ ἀδελφῶν (π.χ. τοῦ Δία μὲ τὴν Ἥρα), τῇ στιγμῇ ποὺ στὸν κόσμον τῶν θνητῶν οἱ νομοθέτες ὀρίζουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ αὐτά. Ὡς προσεκτικὸς κριτικὸς ἀναγνώστης τοῦ λουκιανείου ἔργου⁴, ὁ Φώτιος ἀναγνωρίζει τὴν ἐπικριτικὴ ματιὰ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ γιὰ αὐτὸ ἄλλωστε κάνει λόγο καὶ γιὰ τὶς τερατώδεις δόξας καὶ ἀναπλάσεις τῶν ποιητῶν. Ἡ κρίση τοῦ λόγιου πατριάρχη γιὰ τὸν Λουκιανὸ εἶναι περισσότερο περιγραφικὴ παρὰ ἀξιολογικὴ.*

Δὲν ἰσχύει ὁμως τὸ ἴδιο γιὰ τὸν συμπλητὴ τοῦ λήμματος τοῦ Λουκιανοῦ στὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς *Σούδας* (10^{ος} αἰ.). Ἐκεῖ ὁ συγγραφέας περιγράφεται ὡς βλάσφημος, δύσφημος, ἀκόμα καὶ ἄθεος (βλ. *Σοῦδα*, s.v.), ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ συντάκτης θεωρεῖ καταγέλαστο (γελοῖα) τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Λουκιανὸς μεταχειρίζεται τοὺς θεοὺς. Ἐκ πρώτης ξενίζει τὸν ἀναγνώστη ἡ

⁴ Γιὰ τὸν Φώτιο γενικότερα ὡς ἐκπρόσωπο τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς βλ. Ives (1951).

ἐπιθετική στάση τοῦ Βυζαντινοῦ συγγραφέα ἀπέναντι στον ἐξελληνισμένο Σῦρο, εἰδικὰ ἂν ληφθεῖ ὑπόψιν ἡ προγενέστερη νηφάλια κρίση τοῦ Φωτίου, ἡ ὁποία τεκμηριωνόταν ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν κριτηρίων. Ὁ πραγματικὸς λόγος πίσω ἀπὸ αὐτὴν τὴ σκληρὴ πολεμικὴ ἀποκαλύπτεται στὴ συνέχεια τοῦ λήμματος.

τελευτῆσαι δὲ αὐτὸν λόγος ὑπὸ κυνῶν, ἐπεὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐλύττησεν· εἰς γὰρ τὸν Περεγρίνου βίον καθάπτεται τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ αὐτὸν βλασφημεῖ τὸν Χριστὸν ὁ παμμάρως. διὸ καὶ τῆς λύττης ποινὰς ἀρκούσας ἐν τῷ παρόντι δέδωκεν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι κληρονόμος τοῦ αἰωνίου πυρὸς μετὰ τοῦ Σατανᾶ γενήσεται.

Λέγεται ὅτι πέθανε (σ. σ. ἀφοῦ κατασπαράχθηκε) ἀπὸ σκυλιά, γιὰτὶ κινήθηκε μὲ λύσσα ἐναντίον τῆς ἀλήθειας. Διότι στὸ ἔργο *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* ἐπιτίθεται στον Χριστιανισμό καὶ βλασφημεῖ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, ὁ παμμάρως. Γιὰ αὐτὴν του τὴ μανία, τιμωρήθηκε ἱκανῶς στον παρόντα βίο, ἐνῶ στὴ μέλλουσα ζωὴ θὰ εἶναι κληρονόμος τῆς αἰώνιας καταδίκης, μαζὶ μὲ τὸν Σατανᾶ.

Βλέπουμε ὅτι δίνεται μία ἀνεκδοτολογικοῦ τύπου ἐκδοχὴ γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Λουκιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύεται ὡς θεϊκὴ τιμωρία. Μάλιστα, ἐπιστρατεύεται καὶ μία μεταφορὰ ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸν ὑποτιθέμενο τρόπο θανάτου τοῦ σοφιστῆ. Ὅπως οἱ σκύλοι μποροῦν νὰ προσβληθοῦν ἀπὸ λύσσα, ἔτσι καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐμφανίζεται μεταφορικὰ νὰ λυσσᾷ ἐναντίον τῆς ἀλήθειας, δηλαδὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ο Βυζαντινός συγγραφέας στηρίζει την κριτική του σὲ μία επίμαχη ἀναφορὰ πὺν συναντᾶμε στὸ ἔργο *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*. Συγκεκριμένα, στὴν §11 ὅπου ὁ Λουκιανὸς συζητᾶ πῶς ὁ Περεγρίνος Πρωτεύας προσεταιρίστηκε τοὺς Χριστιανοὺς στὴν Παλαιστίνη καὶ κέρδισε τὴν ἀποδοχὴ τους, μὲ τὸ νὰ τὸν ἐκλαμβάνουν οἱ τελευταῖοι ὡς ἕναν οἶονεὶ προφήτη, ὁ σατιρικός συγγραφέας τολμᾷ νὰ συγκρίνει τὸν Περεγρίνο μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, τὸν ὁποῖο προσδιορίζει ὡς ἐξῆς: *τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἀνασκολοπισθέντα*. Μὲ τὸ ῥῆμα *ἀνασκολοπίζω* ὁ Λουκιανὸς ἀναφέρεται στὴ σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἡ λέξη ἔχει διττὴ σημασία· ἄλλοτε ἀποδίδει τὴν ἐνέργεια τοῦ παλουκώματος καὶ ἄλλοτε, κυρίως μεταγενέστερα, τῆς σταύρωσης. Ὁ ἀνασκολοπισμὸς ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους τρόπους ἐκτέλεσης πὺν ἐπιχωριάζει κυρίως στὰ βασίλεια τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος (βλ. π.χ. 1.128.2 ὅπου ὁ βασιλιάς τῶν Μήδων Ἀστυάγης ἐκτελεῖ μὲ αὐτὴν τὴν ἀπάνθρωπη μέθοδο τοὺς ὄνειροκρίτες μάγους του). Ἡ δὲ σταύρωση ἐπικρατεῖ στοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ αὐτὴν ἔχει ὑπόψιν τοῦ ὁ Λουκιανὸς ἐν προκειμένῳ. Μὲ τὴν ἐπιλογὴ του νὰ αὐτοπυρποληθεῖ μπροστὰ στὰ ἐκπληκτα μάτια τῶν θεατῶν – τοῦ Λουκιανοῦ συμπεριλαμβανομένου – στοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες τοῦ 165 μ.Χ., ὁ Κυνικός φιλόσοφος Περεγρίνος προχωρᾷ ἐκούσια πρὸς τὸν θάνατο, γεγονός πὺν ἐπιτρέπει στὸν συγγραφέα μας νὰ προβεῖ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ ἐκούσιο πάθος τοῦ Χριστοῦ. Ἕνας τέτοιος συνειρμὸς φαντάζει ἰδιαίτερα βέβηλος. Ωστόσο, ὁ Λουκιανὸς δὲν περιορίζεται ἐκεῖ, ἀλλὰ χαρακτηρίζει τὸν Χριστὸ ἄνθρωπο ἀντὶ γιὰ Θεάνθρωπο (εὐλόγα ἀπὸ τὴ στιγμή πὺν ὁ ἴδιος ἦταν ἐθνικός), κορυφώνοντας τὴ βλασφημία του, κατὰ τὸν συντάκτη τοῦ λήμματος τῆς Σούδας. Ἐπιπλέον, ἡ εἰκόνα πὺν δίνει ὁ συγγραφέας γιὰ τοὺς

Χριστιανούς ως κοινότητα δὲν ἀξιολογεῖται ως κολακευτική. Εἰδικότερα, στὴν §12 τοὺς παρουσιάζει νὰ συγκροτοῦν ἓνα πλῆθος ποὺ ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ ἡλικιωμένες γυναῖκες, χῆρες καὶ ὀρφανὰ παιδιά, δηλαδή ἀπὸ ὁμάδες κοινωνικὰ εὐάλωτες, καθὼς καὶ νὰ προσκολλῶνται εὐκολα, ἴσως καὶ εὐκολόπιστα, στὴ διδασκαλία ἑνὸς ἀνθρώπου. Ἡ μνεῖα τῶν ἀνωτέρω κοινωνικῶν ὁμάδων δὲν εἶναι τυχαία, ἀφοῦ ἡ μέριμνα γιὰ αὐτὲς συνιστᾷ μία ἀπὸ τίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρὰ τῆς ἀνάγεται στὸν μωσαϊκὸ νόμο (βλ. ἐνδεικτικὰ *πᾶσαν χήραν καὶ ὀρφανὸν οὐ κακώσετε, Ἐξοδος 22.22*). Ἡ ἀπεικόνιση πάντως τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ Λουκιανοῦ εἶναι εἰρωνικὴ καὶ ὑπονομευτικὴ, γιὰ αὐτὸ ἐξάλλου οἱ Χριστιανοὶ παραμένουν ἀνώνυμοι δευτεραγωνιστὲς στὸ ἔργο του.

Ἐπόμενο ἦταν, λοιπόν, οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἐνοχληθοῦν μὲ αὐτὲς τίς εἰκόνες. Ἀνάλογη δυσφορία πρέπει νὰ προκαλοῦσε καὶ ἡ περιγραφή τῆς διαδικασίας ποὺ ἀκολουθοῦνταν στὴ μυστηριακὴ λατρεία τὴν ὁποία εἶχε καθιερώσει ὁ ψευδομάντης Ἀλέξανδρος ὁ Ἀβωνοτειχίτης στὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Λουκιανοῦ. Πιο συγκεκριμένα, στὴν §38 ἡ προκήρυξη (*πρόρρησις*) ποὺ προετοίμαζε τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν τελετῶν καὶ θύμιζε τὴν ἀντίστοιχη τῶν Ἐλευσίνιων Μυστηρίων εἶχε ὡς ἐξῆς: *Εἴ τις ἄθεος ἢ Χριστιανὸς ἢ Ἐπικούρειος ἤκει κατάσκοπος τῶν ὀργίων, φευγέτω. Τὸ ἐν λόγῳ πρόσταγμα στόχευε στὸν ἀποκλεισμό τῶν ἀθέων, ἥτοι τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων, ἀπὸ τίς τελετές. Εὐθὺς ἀμέσως, ὁ συγγραφέας συνεχίζει πληροφορώντας μας ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος τίθετο ἐπικεφαλῆς τῆς ἀπέλασης τῶν ἀθέων φωνάζοντας Ἐξω Χριστιανούς. Γιὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦταν εὐλόγο οἱ Χριστιανοὶ νὰ λογίζονται ὡς ἄπιστοι, καθὼς, μολονότι οἱ τελευταῖοι δέχονταν τὸ προφητικὸ χάρισμα, ἀπέρριπταν*

τὸ ἐνδεχόμενον ἐμφάνισιν ἑνὸς νέου προφήτη ὅπως τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ Ἐπικούρειοι βρίσκονταν στὸν ἐντελῶς ἀντίθετον πόλο, ἀπὸ τὴ στιγμή πού πρέσβευαν τὴν ἀπόλυτη μακαριότητα τῶν θεῶν ἢ ὁποῖα δὲν διαταράσσεται ἀπὸ τὴν ἐπαφή τους μὲ τοὺς θνητούς. Οἱ θεοὶ τῶν Ἐπικουρείων δὲν παρεμβαίνουν στίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις. Πρόκειται γιὰ μία ἀπὸ τίς κεντρικὲς ἀντιλήψεις στίς ὁποῖες ἀποτυπώνεται ἡ σύγκρουση τοῦ Ἐπικουρισμοῦ μὲ τὸν Στωικισμό, διότι οἱ Στωικοὶ ὑπῆρξαν διαπρύσιοι ὑποστηρικτὲς τῆς ἔννοιας τῆς Πρόνοιας, ὅποτε γιὰ αὐτοὺς οἱ θεοὶ καθορίζουν τὸ ἀνθρώπινο γίνεσθαι.⁵ Δὲν ἦταν, λοιπόν, δύσκολο γιὰ τὸν Ἀλέξανδρον νὰ τοποθετήσῃ τοὺς Ἐπικούρειους καὶ τοὺς Χριστιανούς στὴν ἴδια κατηγορία τῶν ἀθέων, παρόλο πού οἱ δύο ὁμάδες διέφεραν μεταξύ τους.⁶ Ἡ ἀσέβεια τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν πρέπει νὰ πιστωθεῖ στὸν Λουκιανό, ἀφοῦ ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὰ Σαμόσατα ἐκφράζει τὴ δυσπιστία καὶ τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τίς πρακτικὲς πού μετέρχονταν οἱ ψευδοπροφῆτες καὶ τίς σατιρίζει. Τὸ γεγονός, ὅμως, ὅτι ὡς ἔθνικὸς συγγραφέας μετέφερε αὐτὰ τὰ ἀπαξιωτικὰ καὶ ὑπονομευτικὰ δεδομένα γιὰ τοὺς Χριστιανούς σίγουρα δὲν λειτούργησε ὑπὲρ του.

Ἡ ἐπιλογὴ νὰ ἐστιαστεῖ τὸ παρὸν σύντομο μελέτημα στὴν κριτικὴ τοῦ Λουκιανοῦ ἀπὸ τὸν Φώτιο καὶ τὸν ἀνώνυμο συντάκτη τοῦ λήμματος τῆς Σούδας δὲν ἦταν τυχαία. Ἀσφαλῶς, οἱ Χριστιανοὶ πού ἔγραψαν γιὰ τὸν Λουκιανὸ δὲν περιορίζονται σὲ αὐτοὺς τοὺς δύο συγγραφεῖς. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς

⁵ Πρβλ. τοὺς «συχνὰ παρόντες θεοὺς» (*praesentessaepedi*) γιὰ τοὺς ὁποίους κάνει λόγο ὁ Λουκῖλιος ἀναπτύσσοντας τὴ στωικὴ ἐπιχειρηματολογία στὸ κεφάλαιο 2.6 τοῦ ἔργου τοῦ Κικέρωνα *De naturadeorum*. Γενικότερα ἡ Πρόνοια γιὰ τοὺς Στωικοὺς συνιστᾷ μία ρυθμιστικὴ ἀρχὴ γιὰ ὁλόκληρη τὴ φύση. Βλ. ἀναλυτικότερα Frede (2002) κυρίως 95-116.

⁶ Σχετικὰ μὲ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον βλ. Κυρτάτας (2005) 24-29, ὅπου καὶ παραπομπὴ σὲ περαιτέρω βιβλιογραφία.

(12^{ος} αἰ.) τὸν ἀναφέρει μαζί με τὸν Πλάτωνα, τὸν Πλωτῖνο καὶ τὸν Ἀριστοτέλη στὸ λεγόμενο «Ἠθικὸ Ποίημα», καθὼς τὸ συγκεκριμένο ἔργο του παραδίδεται ἄτιτλο (κεφ. 65, *Περὶ τῶν ταχέως μεταβαλλομένων*, στ. 611-612, ed. Miller).⁷ Ὁ Φώτιος καὶ ἡ Σοῦδα εἶναι ἀναμενόμενο νὰ ἐνσωματώνουν στοιχεῖα λογοτεχνικῆς κριτικῆς. Ὁ λόγιος πατριάρχης ἐργάζεται ὡς φιλόλογος καὶ ἐφαρμόζει στὶς κρίσεις του πιὸ ἀντικειμενικὰ κριτήρια, χωρὶς νὰ περιορίζεται ἀπὸ τὶς θεολογικὲς πεποιθήσεις τῶν συγγραφέων ποὺ μελετᾷ. Δὲν μπορούμε, βέβαια, νὰ ἰσχυριστοῦμε τὸ ἴδιο γιὰ τὸν συμπληρῆτὴ τῆς Σούδας. Ἡ κρίση του γιὰ τὸν παμμάρων Λουκιανὸ χαρακτηρίζεται πολὺ αὐστηρὴ καὶ ἐπιθετικὴ. Ἴσως, ὅμως, ὁ συντάκτης δὲν θὰ αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη νὰ καταφερθεῖ μετὰ τόση δριμύτητα ἐναντίον τοῦ Λουκιανοῦ ἂν δὲν τὸν θεωροῦσε ἕναν ἀξιόλογο ἀντίπαλο, τουλάχιστον μετὰ ὅσα μηνύματα πέτυχε ὁ τελευταῖος νὰ μεταδώσει μέσω τοῦ ἀττικιστικοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου.

Βιβλιογραφικὲς ἀναφορές

- Frede, D. (2002), «Theodicy and Providential Care in Stoicism», στὸ D. Frede – A. Laks (ἐπιμ.), *Traditions of Theology: Studies in Hellenistic Theology, its Background and Aftermath*, Brill, Leiden – Boston, 85-117.
- Ives, S. A. (1951), «Photius of Constantinople, the First Book-Reviewer», *Libr. Q.* 21, 285-289.
- Κυρτάτας, Δ. Ι. (2005), *Λουκιανός, Ἀλέξανδρος ἢ ὁ ψευδομάντης. Ἀνώνυμος, Μοντανός ὁ ψευδοπροφήτης*, Ἄγρα, Ἀθήνα.
- Richter, D. S. (2017), «Lucian of Samosata», στὸ D. S. Richter – W. A. Johnson (ἐπιμ.), *The Oxford Handbook of the Second Sophistic*, OUP, New York, 327 - 344.
- Τσολάκης, Ε. Θ. (2003), «Τὸ λεγόμενο “Ἠθικὸ Ποίημα” τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ. Προσέγγιση – Περίληψη», *Ἑλληνικά* 53, 7-18.
- Whitmarsh, T. (2024), «On Believing in Lucian: The Religious Polemics», στὸ S. Goldhill (ἐπιμ.), *The Cambridge Companion to Lucian*, CUP, Cambridge, 99-114.

⁷Βλ. τοὺς προβληματισμοὺς ἀναφορικὰ μετὰ τὴν πατρότητα τοῦ ποιήματος στὸ Τσολάκης (2003).

**«Μαστιχοφόρες τοῦ Χριστοῦ»:
Ἡ Κατασκήνωση Μαθητριῶν καὶ Φοιτητριῶν
τῆς Μητροπόλεως Χίου**

Μετὰ αἰσθημάτων δοξολογίας πρὸς τὸν Ὑψιστον καὶ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν προστασίαν τῆς Ἀγίας Παρθενομάρτυρος Μαρκέλλης τῆς Χιοπολίτιδος, ὁλοκληρώθηκαν οἱ ἐργασίες τῆς κατασκηνωτικῆς περιόδου θηλέων, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἀπὸ τῆς 14 ἕως τῆς 19 Ἰουλίου, στοὺς εἰδικὰ διαμορφωμένους χώρους τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνήματος.

Ἡ Τοπικὴ μας Ἐκκλησία, ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένην καθοδήγησιν καὶ τὴν διαρκῆ πατρικὴν φροντίδα τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν κ.κ. Μάρκου, ἐπιμένει νὰ θέτῃ ὡς προτεραιότητα τὴ στήριξη τῆς μαθητιώσης καὶ σπουδαζούσης νεολαίας. Ἡ φετινὴ κατασκηνωτικὴ περίοδος, ἡ ὁποία ἔφερε τὴν ὀνομασίαν «Μαστιχοφόρες τοῦ Χριστοῦ» καὶ εἶχε ὡς κεντρικὸ θέμα τὴν Ἀγία Μαρκέλλα, ἀπευθύνθηκε σὲ μαθήτριες καὶ φοιτήτριες ἡλικίας 12 ἕως 26 ἐτῶν. Ἡ συγκεκριμένη πρωτοβουλία προσέφερε στὶς συμμετέχουσες μιὰ μοναδικὴν εὐκαιρίαν θρησκευτικῆς ἀφυπνίσεως, βιωματικῆς μαθήσεως καὶ οὐσιαστικῆς κοινωνικοποιήσεως, ἀποτελώντας ἓνα ἀσφαλὲς καταφύγιον δημιουργικῆς ἐκφράσεως μακρὰν ἀπὸ τοὺς ἐντόνους ρυθμοὺς τῆς καθημερινότητος.

Τὰ στελέχη καὶ οἱ ἐθελοντές, μετὰ ἀκαταβλήτου ζήλου καὶ διαρκοῦς χαμογέλου, καθοδήγησαν τὶς νεαρές

κατασκηνώτριες στὰ νάματα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, τῆς ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ τῆς ὁμαδικότητος.

Τὴν Κυριακὴν 19 Ἰουλίου τελέσθηκε Θεία Λειτουργία ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν κ.κ. Μάρκου, ἐνῶ ἀμέσως μετὰ ἀκολούθησε ἡ ἑορτὴ λήξεως τῆς κατασκηνώσεως. Στὸ πλαίσιο τῆς γιορτῆς, τὰ κορίτσια παρουσίασαν μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση καὶ ἐπιτυχία θεατρικὴ παράσταση ἀφιερωμένη στὸν βίον τῆς Ἁγίας Μαρκέλλης.

Ἡ ἐπιτυχία καὶ ὁ βαθὺς ἀντίκτυπος τῆς προσπάθειας αὐτῆς ἀντικατοπτρίζονται ἀνάγλυφα στὴν αὐθόρμητην ἀναγνώρισιν τῶν ἰδίων τῶν οἰκογενειῶν. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν παιδιῶν, λάβαμε καὶ δημοσιεύουμε μετὰ ἰδιαιτέρας χαρᾶς τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολὴν ἀπὸ γονεῖς κατασκηνωτρίας, ἡ ὁποία ἀποτυπώνει τὴν οὐσίαν τοῦ ἔργου ποὺ ἐπιτελεῖται:

Ἐπιστολὴ Εὐχαριστίας Γονέων:

«Μέ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς κατασκηνωτικῆς περιόδου στὸν εὐλογημένο χώρο τοῦ Προσκυνηματος τῆς Ἁγίας Μαρκέλλας, ἐγὼ καὶ ἡ σύζυγός μου αἰσθανόμαστε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσουμε τίς πιό θερμὲς καὶ εἰλικρινεῖς μας εὐχαριστίες γιὰ τὴν ὑπέροχη ἐμπειρία ποὺ προσφέρθηκε στὴν κόρη μας. Ἡ διαμονὴ τῆς στὴν κατασκήνωση αὐτὴ δὲν ἦταν ἀπλῶς μιά εὐχάριστη καλοκαιρινὴ ἀπόδραση, ἀλλὰ ἓνα ἀληθινὸ σχολεῖο ζωῆς, πίστεως καὶ συντροφικότητος.

Δόξα στὸν Ἅγιο Θεό, βαθύτατος σεβασμὸς καὶ ἀπέραντη εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη μας κ. κ. Μᾶρκο καὶ τὴν Ἱερά Μητρόπολη

Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν γιὰ τό σπουδαίو αὐτό ἔργο καὶ τή μέριμνα νά παρέχουν στά παιδιὰ μας ἓναν ἀσφαλῆ πνεύμονα δημιουργίας.

Ἀπεριόριστη Ἐκτίμηση στόν π. Ἰωάννη Κατσούνη γιὰ τήν πατρική του στοργή, τήν καθοδήγηση καὶ τήν ἀδιάκοπη φροντίδα του, πού ἔκανε τά παιδιὰ νά νιώσουν σάν στό σπίτι τους. Θερμά συγχαρητήρια στήν κυρία Ἑλένη Τζάνα καὶ στήν κυρία Βικτωρία Καραμαούνα γιὰ τήν ἄρτια ὁργάνωση, τό δυναμισμό καὶ τό ὑποδειγματικό κλίμα πού κατάφεραν νά ἐμπνεύσουν. Μέ ἀστείρευτη ὑπομονή, χαμόγελο καὶ ἀγάπη στάθηκαν δίπλα στά παιδιὰ κάθε στιγμή, διδάσκοντάς τους τήν ἀξία τῆς πίστεως, τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης.

Ἡ κόρη μας ἐπέστρεψε στό σπίτι γεμάτη ὁμορφες ἀναμνήσεις, νέα φιλικὰ πρόσωπα καί, πάνω ἀπό ὅλα, μέ μιά πνευματική θωράκιση πού θά τή συντροφεύει, ἐλπίζουμε παντοτινά. Σᾶς εὐχαριστοῦμε ἀπό καρδιάς πού γίνατε μιά μεγάλη, ζεστή ἀγκαλιά γιὰ τά παιδιὰ μας κάτω ἀπό τή σκέπη τῆς Ἁγίας Μαρκέλλας. Εὐχόμαστε ὁ Θεός καὶ ἡ Ἁγία νά σᾶς χαρίζουν ὑγεία, δύναμη καὶ νά εὐλογοῦν πάντα τό τόσο σημαντικό ἔργο σας.

Μέ βαθιά ἐκτίμηση καὶ σεβασμό,

Ἀργύρης καὶ Βασιλική Στακιά.»

Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν ἀντιπροσφέρει τίς ἐγκάρδιες εὐχαριστίες της πρὸς ὅλους τοὺς γονεῖς διὰ τήν ἐμπιστευμένην ἀγάπην μετὰ τῆς ὁποίας περιβάλλουν τίς ποιμαντικὰς δομές της καὶ εὐχεται στίς νέες μας ἓνα δημιουργικὸν καὶ πνευματικῶς καρποφόρον ὑπόλοιπον καλοκαιριοῦ.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, «ΟΜΗΡΙΚΑ»

του ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ Επιτίμου Γεν. Επιθεωρητού

Τό σοβαρότερο φιλολογικό έργο του Εϋσταθίου Κατάφλωρου, «κλεινού τής Θεσσαλονίκης αρχιεπισκόπου», κατά τόν Κωνσταντίνου Μπόνη, είναι ή όγκώδης συγγραφή του «Παρεκβολαί εις τήν Όμήρου Όδύσειαν καί Ίλιάδα». Τό έργο είναι κυριολεκτικά επιβλητικό, τόσο πλούσιο σέ έρμηνευτικό ύλικό καί τόσο ένδιαφέρον σέ οϋσιαστικές παρατηρήσεις, ώστε μιά σχετικά άρτια παρουσίασή του θά άπαιτούσε όχι μιά εισήγηση, αλλά τόν κύκλο ενός όλόκληρου συνεδρίου. Προοιμιακά πάντως θά άρκεστῶ σέ μιά γενική κρίση: Ή πολυμάθεια του Εϋσταθίου στο χῶρο τής θύραθεν παιδείας έκπλήσσει τόν σύγχρονο μελετητή.

Οί «Παρεκβολές...» άρκετά νωρίς έκίνησαν τήν προσοχή τῶν φιλολόγων στη Δύση. Ή πρώτη έκδοσή τους έγινε στη Ρώμη σέ τρεις τόμους από τό 1542 ως τό 1550· ή δεύτερη στη Βασιλεία μέσα στη διετία 1559 - 1560· ή τρίτη καί άρτιότερη στη Λειψία από τόν Stallbaum από τό 1825 ως τό 1830 σέ έπτά τόμους. Τά τελευταία χρόνια έχουμε μιά τέταρτη έκδοση στο Leiden τής Όλλανδίας από τόν Van der Valk, ό όποιος από τό 1971 ως τό 1987 εξέδωσε σέ τέσσερις όγκώδεις τόμους τά σχόλια στην Ίλιάδα. Μένει νά έκδοθοϋν ακόμη καί εκείνα στην Όδύσεια.

Ή παρούσα εισήγηση χρησιμοποίησε ως κύρια πηγή τούς τέσσερις αϋτούς τόμους. Όλα τά άναφερόμενα άποσπάσματα έπομένως είναι παρμένα από τά σχόλια στην Ίλιάδα. Σημειωτέον, ότι τά σχόλια στην Όδύσεια είναι πολύ λιγότερα, τά μισά περίπου.

Πρίν προχωρήσω, θεωρώ χρήσιμο νά διευκρινίσω, σέ ποιά περίοδο τής ζωής του ό Εϋστάθιος συνέγραψε τίς «Παρεκβολές...». Οί πληροφορίες μας στο σημείο αϋτό είναι έπαρκείς. Τά συγγράμματα του Εϋσταθίου γενικά χωρίζονται σέ δύο ομάδες καί ως πρός τό περιεχόμενό τους καί ως πρόν τόν χρόνο συγγραφής τους. Στην πρώτη ομάδα άνήκουν τά Σχόλια στους αρχαίους συγγραφείς· στη δεύτερη τά θεολογικά καί όσα έχουν θέμα σύγχρονο. Τά πρώτα, άρα καί οί «Παρεκβολές...», γράφτηκαν όσο ζούσε ακόμη στην Κωνσταντινούπολη, δηλαδή πρίν από τό 1175· τά δεύτερα στη Θεσσαλονίκη, κατά τή διάρκεια τής αρχιερατείας του. Στην Βασιλεύουσα, νέος ακόμη ό Εϋστάθιος, ήταν διορισμένος στην Άγία Σοφία ως ιεροδιάκονος καί στην Πατριαρχική Σχολή ως καθηγητής, έχοντας τούς ακόλουθους τιμητικούς τίτλους:

«Ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων», «Δημόσιος Διδάσκαλος» καί «Μαῖιστωρ τῆς ρητορικῆς». Παράλληλα διατηροῦσε καί ἰδιωτικὴ σχολή, ὅπως ὁ Φώτιος, ὁ Ἀρέθας κ.ἄ. Τά σχόλια λοιπόν γράφτηκαν γιὰ τοὺς πολυπληθεῖς μαθητὲς τοῦ μέ βάσει τίς παραδόσεις του. Ἡ φήμη τοῦ ἱερωμένου φιλολόγου ἦταν τόση, ὥστε καθὼς γράφει ὁ σχεδόν σύγχρονός του Εὐθύμιος Μαλάκης, «καί κλέος ἔσχεν εὐρύ, τοῖς ἀπάντων κείμενος στόμασιν». Φυσικὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὀφειλόταν ἀπὸ τῆς μιάς στὴν ἄρτια φιλολογικὴ κατάρτιση τοῦ ἀνδρός καί ἀπὸ τὴν ἄλλη στὴν πανθομολογούμενη διδακτικὴ του ἱκανότητα. Ὡστόσο «εἶναι πολὺ σπουδαιότερος ἀπλοῦ σχολιαστοῦ ὁ ἀνὴρ καί πολὺ ἀνώτερος ἀπλοῦ λογίου τοῦ σπουδαστηρίου», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κρουμπάχερ. Καί συνεχίζει ὁ ἴδιος: «Παρίσταται ἐνώπιον ἡμῶν ὄχι τόσον ἐν τῷ στενῷ φιλολογικῷ κλάδῳ ὅσον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ καί τῶν γραμμάτων». Καί καταλήγει· Εἶναι «ἀνὴρ συμπαθὴς καί εἰς τὸ νεώτερον ἡμῶν αἶσθημα ἀκόμη».

Ἐνα ἐπίσης ἐνδιαφέρον θέμα εἶναι, ποιὲς στάθηκαν οἱ πηγές τοῦ Εὐσταθίου. Ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος χρησιμοποίησε, καί ἔτσι ὥς ἓνα σημεῖο μᾶς διέσωσε, παλαιότερα σχόλια στὸν Ὅμηρο, τὸν Ἀθήναιο, τὸν Στράβωνα, τὸν Στέφανο Βυζάντιο, τὸν Ἀριστοφάνη Βυζάντιο, τὸν Ἡρακλείδη Μιλήσιο καί δύο ἑλληνικὲς πραγματεῖες τοῦ Σουετώνιου.

Ἐπίσης διάφορους λεξικογράφους, ὅπως τὸν Αἴλιο Διονύσιο καί τὸν Πausανία, ἴσως καί ρητορικὰ λεξικά. Ἐπιπλέον τῇ γνωστῇ Σούδα καί τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν Λεξικόν. Τέλος συχνές εἶναι οἱ ἀναφορές του στοὺς τραγικούς, στὸν Ἀριστοφάνη, πού σταθερὰ τὸν ἀποκαλεῖ «ὁ Κωμικός», καί σὲ πολλοὺς ἄλλους συγγραφεῖς τῆς προχριστιανικῆς περιόδου.

Ὁ Εὐστάθιος ἀνήκει στὴ χορεία τῶν φωτισμένων ἐκείνων λογίων ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου, πού εἶχαν τὴν τόλμη ὄχι ἀπλῶς νὰ μὴν ἀρνοῦνται τὰ ἀρχαῖα πρότυπα τῆς γνώσης, παρὰ νὰ ἀγωνίζονται γιὰ νὰ ξανακερδηθεῖ ἡ παλαιὰ σοφία. Εἶχε δίκαιο λοιπόν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, γνώμη πού τὴν ἀσπάζεται καί ὁ Διονύσιος Θερεϊανός, ὅταν ἔγραφε· «Εἰς τὸν σοφὸν καί χρήσιμον, ἱεράρχην, ὅστις καταγίνεται νὰ ἐξηγῇ τὸν ἀρχηγὸν καί γενάρχη τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τὸν Ὅμηρον, τὸ Γένος, ὅταν ἀναλάβῃ, χρεωστεῖ νὰ ἀνεγείρῃ εἰκόνα».

Ἀλλὰ ποῖο εἶναι συγκεκριμένα τὸ περιεχόμενο τῶν Σχολίων τοῦ Εὐσταθίου; Καταρχὴν εἶναι παρατηρήσεις γλωσσικὲς, δηλαδὴ γραμματικὲς, συντακτικὲς καί ἑτυμολογικὲς.

Ἐπειτα εἶναι παρατηρήσεις πραγματικές, δηλαδή ιστορικές, γεωγραφικές, λαογραφικές, πολιτιστικές. Ὑπάρχουν, ἀκόμα παρατηρήσεις μυθολογικοῦ περιεχομένου, αἰσθητικές, ἠθικές καὶ θρησκευτικές ἢ μᾶλλον θρησκευιολογικές. Ὅλο αὐτὸ τὸ ὕλικὸ δίνεται μὲ μιὰ ἀλυσσιδωτὴ συνέχεια, ὅχι συστηματικὰ καὶ ταξινομημένα παρὰ μ' ἓναν τρόπον ποὺ θὰ μποροῦσα νὰ τὸν χαρακτηρίζα συνειρμικόν, σὲ μιὰ σύνδεση χαλαρή. Ἀξιοπαρατήρητο ἐπίσης εἶναι ὅτι ὁ σχολιασμὸς κάθε ραψωδίας ἀρχίζει μὲ πλάγιον λόγον, μὲ μιὰ εἰδικὴ δηλαδὴ πρόταση, ὅπου διατυπώνεται σὰν σὲ τίτλον τὸ περιεχόμενον τῆς ἔμμετρα καὶ πεζῆς. Π.χ. «Ὅτι τῆς ραψωδίας ταύτης ἡ μὲν ἔμμετρος ἐπιγραφὴ αὕτη· Βῆτα δ' ὄνειρον ἔχει, ἀγορὴν τε καὶ νῆας ἀριθμεῖ. Ἡ δὲ πεζὴ τοιαύτη· ὄνειρος καὶ κατάλογος». Ἡ «Ὅτι τῆς Ε ραψωδίας ἐπιγραφὴ ἡ μὲν ἔμμετρος αὕτη· Εἰ βάλλει Κυθήρειαν Ἀρηά τε Τυδέος υἱός. Ἡ δὲ πεζὴ ἦδε· Διομήδους ἀριστεία». Ἡ «Ἐκ τῶν τῆς Ζη, ὅτι τοῦ γράμματος τούτου ἡρίζουσα (δηλαδὴ ἔμμετρον) μὲν ἐπιγραφὴ αὕτη· Ζῆ Κρονίδην Λεχέεσσι καὶ ὕπνῳ, ἥπαφεν Ἥρη, πεζὴ δὲ ἦδε· Διὸς ἀπάτη».

Οἱ «Παρεκβολές...» ἀρχίζουν μ' ἓνα γενικὸν προοίμιον, ὅπου ἐκτίθενται οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ὁμηρικὴν ποίησιν, ποιῆς π.χ. διαφορὰς ὑπάρχουν μετὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν, ποιά στάθηκε ἡ τύχη τῆς ὁμηρικῆς ποίησης στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, ποιά ἐπίδραση ἀλλὰ καὶ γοητεία ἄσκησε ὁ Ὅμηρος σ' ὅλη τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Καλύτερα ὅμως νὰ ἀκούσουμε τὸν ἴδιον τὸν Εὐστάθιον:

«Τῶν Ὀμήρου σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἶ τις ἀπόσχοιτο τὴν ἀρχὴν ἢ καιρῷ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἄλλ' ἐτέραν τραπόμενος, ὥς ἂν ἀποφύγῃ τὸ θέλγητρον. Μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ὥδης ἐκείνης ἐλθὼν, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὔτε παρελθὼν ραδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὐχαρις. Εἰ γάρ που, ὥσπερ θεάματά τινα, ὅποια τὰ θρυλούμενα ἐπὶ τὰ ἐν λόγοις κεῖται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ ὁμηρικὴ ποίησις, ἥς οὐκ οἶμαι εἶ τις τῶν πάλαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἔξω σοφίας ἠρύσαντο. Ἐξ Ὀκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλαι λόγον· ἐξ Ὀμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν παρεισέρρευσεν τοῖς σοφοῖς λόγον ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων, οὔτε τῶν περὶ φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὐδ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικόν, ὁποῖον ἂν εἴπῃ τις παρήλθε τὴν ὁμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγῶγως, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῷ

κατέλυσαν, οἱ μὲν ὥς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποτρέφεσθαι, οἱ δέ ὥστε χρεῖαν ἀποπληρῶσαί τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον...» Ἴδου καὶ μιὰ ἀπλή ἀπόδοση τοῦ κειμένου· «Ἴσως εἶναι καλὸ ν' ἀποφύγει κανένας ἐξ ἀρχῆς τίς σειρῆνες τοῦ Ὀμήρου εἴτε βουλώνοντας γιὰ ἓναν καιρὸ τ' αὐτιά του, εἴτε ἀκολουθώντας ἄλλη κατεύθυνση, γιὰ νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὴ γοητεία.

Ἄν ὅμως δέν τίς ἀποφύγει καὶ περάσει ἀπὸ τό δρόμο ἐκείνου τοῦ τραγουδιοῦ, νομίζω πῶς δέν θὰ τίς προσπεράσει εὐκολα, κι ἂν ἀκόμα εἶναι γερά δεμένος· μά, καὶ νὰ τίς προσπεράσει, δέ θὰ 'ναι εὐχαριστημένος. Γιατί, ὅπως ὑπάρχουν κάπου κάποια ἀξιοθέατα σάν τὰ πολυθρόλητα ἐφτά, πού λένε, θαύματα τοῦ κόσμου, ἂν ἀριθμήσει κανεῖς καὶ μερικά ἔργα πού ἀξίζει νὰ τὰ ἀκούσεις, ἀνάμεσά τους πρώτη θέση θὰ πάρει ἡ ὁμηρικὴ ποίηση. Πιστεύω πῶς δέν ὑπάρχει ἀρχαῖος σοφός, πού δέν ἔχει μεταλάβει ἀπ' αὐτὴν καὶ προπαντός ὅσοι ἀντλησαν ἀπὸ τὴν θύραθεν σοφία. Ὅλα τὰ ποτάμια, ὅλες οἱ πηγές, ὅλα τὰ πηγάδια ξεκινοῦν βέβαια ἀπὸ τὸν Ὠκεανό, κατὰ τὴν παλιὰ ἀντίληψη. Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸν Ὀμηρον, ἂν ὄχι στοῦ σύνολό του, πάντως κανένας δέν θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἔστω καὶ ἓνας προσπέρασε τὸν ξενῶνα τοῦ Ὀμήρου χωρὶς νὰ φιλοξενηθεῖ, εἴτε τοὺς οὐρανοὺς μελετᾷ, εἴτε τὴ φύση, εἴτε τὰ ἀνθρώπινα ἦθη, εἴτε ἀπλῶς ἀσχολεῖται μέ ἀρχαῖα κείμενα. Ὅλοι κατέλυσαν σ' αὐτόν, ἄλλοι καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους τρεφόμενοι ἀπὸ τό κοινὸ τραπέζι του καὶ ἄλλοι γιὰ νὰ καλύψουν μιὰ ἀνάγκη προσωρινή προσφέροντας μέ τὴ συνδρομὴ του κάτι χρήσιμο στὰ γράμματα».

Ἐχει γίνεи ἤδη λόγος, συνοπτικὰ βέβαια, γιὰ τό περιεχόμενο τῶν σχολίων τοῦ Εὐσταθίου. Στὴ συνέχεια θὰ ἐπιχειρηθεῖ μιὰ προσέγγιση στοῦ κύριο σῶμα τῶν σχολίων αὐτῶν κατὰ κατηγορίες παρατηρήσεων. Θὰ ἀναφερθοῦν δηλαδὴ συγκεκριμένα ἀποσπάσματα, πού ἔχουν ἐπιλεγεῖ ἀπὸ τό σύνολο τῶν «Παραεκβολῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα», καὶ θὰ ἐξαχθοῦν τὰ ἀναγκαῖα, συμπεράσματα.

Α' Σχόλια γλωσσικά

«Κατερήριπε τείχος», ὅπερ ἐστὶ τοῦ ἐρείπω μέσος παρακείμενος» (964, 33).

Μιὰ ἀπλή γραμματικὴ παρατήρηση κάνει ὁ σχολιαστής ἐδῶ· ἀναγνώριση ἑνὸς γραμματικοῦ τύπου.

«Τό δέ «λελουμένος Ωκεανοῖο» ἐλλέλειπται προθέσεως, ἵνα ἡ λελουμένος ἐπὶ Ωκεανοῦ· τό δέ γε κοινόν καί σύνηθες «λελουμένος Ωκεανῶ» (514, 25...). Ἐδῶ μιά ἀπλή συντακτική παρατήρηση· χρήση γενικῆς ἀντί τῆς κανονικῆς δοτικῆς ἢ τοῦ ἐμπροθέτου.

«Τό δέ βομβεῖν ὀνοματοπεποιημένον...» (945, 23). Μιά ἀπλή ἐτυμολογική παρατήρηση καί ἐδῶ.

Αὐτό εἶναι λοιπόν τό ἐπίπεδο τῶν γλωσσικῶν παρατηρήσεων τοῦ Εὐσταθίου; Ἄς δοῦμε ἄλλα παραδείγματα:

«Τό δέ «πάντοθεν» προπαροξύνεται κανόνι τοιούτω. Τά εἰς θεν τῷ ο παραληγόμενα ἐν τούτοις μόνοις προπαροξύνονται· οἰκοθεν, ἔνδοθεν, ἄλλοθεν, ἐκάστοθεν, ἀπόπροθεν, ἔκτοσθεν, πάντοθεν, τά δ' ἄλλα πάντα παροξύνονται, οἷον ποντόθεν τό ἐκ πόντου, Αἰνόθεν τό ἐξ Αἴνου πόλεως καί τό ἐξ αἰνοῦ πράγματος, οἷον «αἰνόθεν, αἰνώς», Θεόθεν, Ἀβυδόθεν, Ὁ σχολιαστής στήν παρατήρηση αὐτή διατυπώνει γραμματικό κανόνα προσδιορίζοντας καί τίς ἐξαιρέσεις του, πράγμα πού δείχνει τό πλάτος τῆς γλωσσικῆς του κατάρτισης.

Ἄλλο παράδειγμα: «Ἔστι δέ ὑπότροπος ὁ ἐν καλῷ νοστήσας ἐξ ὑποστροφῆς ἐπανελθών, ὅθεν ἄλλως παρ' Ἱπποκράτει τό ἐπ' οὐκ ἀγαθῷ ὑποτροπιάζειν νόσους... Καί ὅτι πολλά καί ἄλλαι μέσαι λέξεις (= λέξεις μέ διπλή σημασία, θετική καί ἀρνητική), ὥς καί ἡ τύχη καί ὁ κατ' αὐτήν δαίμων, καί ὁ παντουργός... καί ἡ καθοσίωσις δέ καί οἱ καθοσιωμένοι, ὁσιότητά τε παρὰ τοῖς παλαιοῖς δηλοῦσι καί πίστιν, καί ἀντίθεσιν, δέ παρὰ τοῖς ὕστερον κατὰ τῶν ὁσίων τῷ Θεῷ βασιλέων. Καί ἡ συνωμοσία δέ ἦν μέν ὅτε σύμπνοιαν ἀπλῶς ἐδήλου ἔνορκον, ὕστερον καί φατριασμόν στασιωτικόν. Καί τό ἅγιος δέ μεσότης, ἀφ' οὔπερ οὐ μόνον ὁ ἅγιος καί τό ἀγιάζειν καί ἡ ἀγιστεία καί ἡ παναγῆς θυσία καί ὁ εὐαγῆς, ἀλλά καί ὁ ἐναγῆς καί ὁ ἐξάγιστος καί τό ἀγηλατεῖν. Ἔτι δέ καί ὁ οἰωνός ὁ μέν αἴσιος, ὁ δέ μή τοιοῦτος (647, 28...). Ὁ γλωσσικός πλούτος τοῦ φημισμένου καθηγητῆ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς εἶναι ὅπωςδήποτε ἐντυπωσιακός, ἀλλά εὐστοχη εἶναι καί ἡ ἱστορική ματιά του στά θέματα τῆς γλώσσας.

Ἄλλο παράδειγμα: «Πλατίζειν τό πάππαν καλεῖν καί παππίαν. Οὕτω δέ τόν πατέρα οἱ Ἀττικοί ὑποκορίζονται. Τόν δέ τροφέα πάππαν οὐδεὶς Ἑλλήνων καλεῖ. Καί ὅτι τῶν συγγενικῶν ὀνομάτων τά μέν ἐστὶ κοινά πάντων, οἷον πατήρ, μήτηρ, ἀδελφός καί τά ὅμοια. Λέγω δέ ὅτι πᾶς ἂν εἴποι πατέρα τόν δεῖνα τοῦ δεῖνος καί υἱόν καί ἀδελφόν, τά δέ ἐκ προσώπου λέγεται ἰδίως, οἷον ὅταν τήν ἀδελφήν ὥσπερ καί μαμμίαν τήν

μητέρα καί τά ὅμοια» (565, 20...). Ἐδῶ οἱ παρατηρήσεις, καταρχήν γλωσσικές, οὐσιαστικά κινούνται σ' ἓνα χῶρο ψυχολογικό, κοινωνικό καί, εὐρύτερα, πολιτιστικό.

Ἐνα τελευταῖο παράδειγμα: «Ἀμβροτον αἶμα καταρρέειν ἐξ ὠτειλῆς (Ἄρεος), ἀπό τῶν ἀνθρωπίνων ἐξ ἀνάγκης τῇ λέξει χρησάμενος, ὥς καί νέκταρ οἶνοχοεῖσθαι πού τοῖς θεοῖς ἔφη (Ὅμηρος) ἀπό ἀνθρωπίνου συμποσίου τήν λέξιν ἀναγαγών» (533, 38...).

Στό χωρίο αὐτό ὁ Χριστιανός φιλόλογος, ἐξοικειωμένος ἀπό τά κείμενα τῆς Γραφῆς, εὐκολα διακρίνει καί ἐπισημαίνει τίς ἀνθρωποπαθεῖς ὁμηρικές ἐκφράσεις, πού προσδιορίζουν θεϊκές καταστάσεις, ἀνεξάρτητα ἀπό τὸ γεγονός ὅτι ὁ λόγος ἐδῶ ἀφορᾷ βέβαια τὸ Δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ συγγραφέας τῶν «Παρεκβολῶν» ἀκόμη καί στίς στεγνές γλωσσικές παρατηρήσεις του δέν μένει στὸ ἐπίπεδο τοῦ σχολαστικοῦ δασκάλου· εἶναι ὁ καλλιεργημένος ἄνθρωπος μὲ τὰ πολλαπλὰ ἐνδιαφέροντα.

Β' Σχόλια μὲ παρατηρήσεις πραγματικές

«Ἀδράφαξυς, ἔστι δέ εἶδος λαχάνου, τό κοινῶς χρυσολάχανον» (539, 6...).

«Μώνυχες δέ ἵπποι πρὸς ἀντιδιαστολήν ἄλλων ζώων πολυσχιδῶν καί διχηλῶν» (543, 22).

«Ἰστέον δέ ὅτι δόρυ μὲν τό ξύλον ἔφη ὁ ποιητής... αἰχμήν δέ τόν τοῦ δόρατος σίδηρον, ὃς χαμαὶ πεσὼν ἐβόμβησε» (1049, 9...).

Τρεῖς ἀπλές παρατηρήσεις τοῦ σχολιαστή, ὅπου ἐξηγοῦνται ὀρισμένα ἀντικείμενα.

Ἄς δοῦμε ἓνα πιό σύνθετο ἀπόσπασμα:

«Θῆβην δέ Ὑποπλακίην μὴ τήν αὐτήν μὲν τῇ Ἀτραμυτίῳ νομιστέον κατὰ τινας, ἐγγύς δ' ὅμως ἐκείνου, καί ὥς εἰπεῖν Ἀτραμυττηνὴν κατὰ χώρας περιοχὴν. Λέγει οὖν καί ὁ Γεωγράφος (ἐννοεῖ τόν Στράβωνα) Ἀτραμυττηνὴν καί αὐτὴν τήν Χρύσαν, ἡρημῶσθαι δέ ἀμφοτέρας. Καί Ἡρόδοτος δέ διαιρεῖ Θῆβης πεδίον εἰπὼν καί Ἀτραμύτεον πόλιν. Ἔτεροι δέ καί τοιαῦτα ἱστοροῦσι. Θῆβη θυγάτηρ γέγονεν Ἀδραμύστου, ἀνδρός Πελασοῦ, τοῦ τήν Ἀδραμυστείαν ὁμώνυμον ἑαυτῷ κτίσαντος, ἣν οἱ ὕστερον Ἀδραμύτιον μετεκάλεσαν εὐφρονότερον. Ταύτης τῆς Θῆβης τόν γάμον ἐν γυμνικῷ ἀγῶνι ὥρισεν ὁ πατήρ τῷ ἀριστεύσαντι. Παρατυχόντα δέ Ἡρακλέα νικῆσαι φασὶ καί λαβεῖν τήν Θῆβην εἰς γυναῖκα καί κτίσαι πόλιν ὁμώνυμον αὐτῇ, Πλακίαν τε ἐπικαλουμένην καί Ὑποπλακίαν

διά τό κείσθαι ὑπό ὄρος τό Πλάκιον» (649, 42...).

Τό σχόλιο αὐτό ἀποτελεῖ ἓνα δείγμα γραφῆς χαρακτηριστικό. Περιλαμβάνει πληροφορίες γεωγραφικές, ἱστορικές καί μυθολογικές καί ἐπομένως καλύπτει ἓνα μεγάλο φάσμα τῶν λεγομένων «πραγματικῶν» παρατηρήσεων. Ἐπιπλέον μνημονεύονται καί δύο πηγές τοῦ συγγραφέα (ὁ Στράβων καί ὁ Ἡρόδοτος).

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα:

«Παρά γοῦν τοῖς Ἀχαιοῖς παρρησία τοῖς ἡγεμόσιν πρὸς τόν βασιλέα πολλή. Διομήδης μὲν γάρ πού φησι “Ἀτρεΐδῃ, σοί πρῶτα μαχήσομαι ἀφραδέοντι” καί Ὀδυσσεύς “Οὐλόμενε, ὦφελος ἀεικελίου στρατοῦ ἄλλου ἀνάσσειν”. Ἐκτωρ δέ ὁ θρασύς βαρβαρικώτερον διακείμενος ἀποστρέφεται τὴν ἱστορίαν ἐπιπλήσων ἄρτι τῷ Πολυδάμαντι καί ταῦτα ἐσθλὰ φραζομένῳ καί οὐδὲ δήμῳ ἐόντι ἀλλὰ τῶν ἀρίστων καί μεδόντων» (901, 22...).

Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα πληροφοριακό σχόλιο. Εἶναι κείμενο ἀξιολογικό, ὅπου συγκρίνονται δύο πολιτισμοί, ὁ Ἑλληνικός καί ὁ Τρωικός. Στόν ἓνα κυριαρχεῖ ἡ ἰσηγορία, δηλαδή ἡ ἰσότης ἐλευθερία τοῦ λόγου, πού ἴσχυσε - τό ἀναφέρω παρενθετικά - καί σ' ὁλόκληρη τὴ βυζαντινὴ περίοδο· στόν ἄλλον ἐπικρατεῖ ἡ αὐθαίρετη ἀπαγόρευση. Ἐξάλλου ὁ Εὐστάθιος, ὁ φιλελεύθερος αὐτός πνευματικός ἡγέτης, γράφει σ' ἄλλο σημεῖο. «Ὅτι δὲ οὐδέ ἡ δημοκρατία κακόν οὐδέ ἡ ἀριστοκρατία, δηλὸν ἀπὸ πολλῶν πόλεων, αἵτινες δημοκρατούμεναι τε καί ἀριστοκρατούμεναι εὖ διετέλεσαν». Σημειωτέον ὅτι αὐτὰ γράφονται σὲ μιά περίοδο μονοκρατορίας! Ἀλλὰ καί ἄλλοῦ: «Καί ὅρα ὅτι καί ἐν μύθοις φευκτικόν μὲν ἡ τύραννος βία τοῖς φρονοῦσι». Μιά θέση δηλαδή ἀδιαμφισβήτητα καταδικαστικὴ γιὰ τὴν πολιτικὴ αὐθαιρεσία.

Ἡ τελευταία ὅμως αὐτὴ παρατήρηση μᾶς εἰσάγει στὴ δύσκολη περιοχὴ τῆς ἠθικῆς.

Γ' Σχόλια μέ περιεχόμενο ἠθικό καί φιλοσοφικό. Στοχαστικός ὁ συγγραφέας τῶν σχολίων, δὲν τρέπεται εὐκαίρως - ἀκαίρως στὴν εὐκολὴ καί οὐσιαστικὰ ἄγονη ἠθικολογία. Ἐντούτοις ἡ κατασταλαγμένη σοφία του καί ἡ πείρα τῆς ζωῆς συντελοῦν στὴ διατύπωση ἐπιγραμματικῶν ἀποφθεγμάτων, πού μαρτυροῦν τὴν εὐαίσθητὴ ἠθικὴ του συνείδηση καί τὴν δύναμη τῆς κρίσεως του.

Παίρνοντας λοιπόν ἀφορμὴ ἀπὸ σχετικὸ ὁμηρικὸ στίχο καί ἀπὸ γνωστά ἱστορικά περιστατικά παρατηρεῖ ἐμφαντικά «Ὡς ἐξόλοιτο

ή κολακεία, συνιστῶσα πολλαχοῦ τό κακόν...» (1069, 7).

Σέ ἄλλο σημείο τονίζεται ἡ ἀξία τῆς ἀληθινῆς φιλίας· «Ὅτι καί ἐνταῦθα ἐπὶ Διομήδους καί Σθενέλου δείκνυσιν ὁ ποιητής τό τῆς φιλίας χρήσιμον καί ὡς κατά τήν παροιμίαν 'εἷς ἀνὴρ οὐδείς ἀνὴρ' (544, 2...). Ἐπικουρικά ἀναφέρω κι ἓνα συγγενικό μέ τήν παροιμία τούτη ἀφορισμό τοῦ συγγραφέα «Σκοπητέον δέ καί ὅπως θυμοβόρον ὁ μονασμός» (636, 37). Τά ἀποτελέσματα τῆς μοναξιᾶς...

Ἄλλες καίριες ἐπισημάνσεις· «Καί ὄρα ὅπως τάς τῶν ἀνθρώπων γνώμας αἱ τύχαι μεταποιοῦσιν» (655, 4) ἢ «Ἔστι δ' ἐν τούτοις ἰδέσθαι ὑπεμφαινόμενον καί ὡς δειλόν ὁ πλοῦτος καί φιλόψυχον» (515, 24...). Ἀξιοπρόσεχτη εἶναι καί ἡ ἀκόλουθη γνώμη, πού δείχνει πολλή φιλάνθρωπη ἐπιείκεια· «Ὁ μὲν μή σάφα εἰδώς οὐκ αἰτιατέος εἰ ψεύσεται, ὅς δέ σαφῶς οἶδεν, ἀπαιτεῖται μή ψεύδεσθαι» (476, 11).

Ἀκόμη ἓνας φιλάνθρωπος στοχασμός· «Δεῖ γάρ τόν ἔχοντα νοῦν τούς οἰοθέν ἐκ τοῦ οἴος, ὁ μόνος, πατρόθεν, μητρόθεν καί ὅσα τοιαῦτα» (918, 38...). «μὲν πεφοβημένους θαρσύνειν, τούς δέ θαρροῦντας συστέλλειν τῷ φόβῳ, ἵνα μήτε τῷ δέει τις ἐκπλήττοιο μήτε τῷ θάρσει ἀπαράσκευος γίνοιτο» (796, 52).

Καί μιά λεπτή ψυχολογική παρατήρηση· «Φασίν οἱ παλαιοί, ὡς τῶν δεινῶν ὧν ὁ χρόνος οὐχ' ἄριστος, τούτων ἡ προσδοκία ἔλαττον λυπεῖ. Οὕτω γάρ προειδότες, ὡς τεθνηξόμεθα, ὅμως διά τό τῆς ὥρας ἄδηλον ἦττον λυπούμεθα» (654, 64...).

Δύο ἀκόμη σχόλια πού μαρτυροῦν ἀνθρωπογνωστική ἱκανότητα· «Ἀνδρός φρονίμου καί ἀγχινουστάτου ἴδιον τό ἅμα νοεῖν τά τε πρόσσω τουτέστι τά παρελθόντα, καί τά ὀπίσω, τουτέστι τά μέλλοντα, καί ἐκ τῶν παρελθόντων στοχάζεσθαι, οἷα καί τά μέλλοντα ἔσται» (115, 2...). Καί «Σημεῖωσαι ὅτι σοφώτατα ὁ ποιητής ἐνταῦθα ἐξέθετο πᾶν αἴτιον, οὗ ἔνεκα φεύγομεν τά δεινά. Εἰσὶ δέ τρία αἴτια, ἀπειρία καί δέος καί ὄκνος» (928).

Θά μπορούσαν ἀσφαλῶς νά ἀνθολογηθοῦν καί πολλά ἀνάλογα χωρία, ἀλλά ὁ χρόνος τῆς εἰσήγησής εἶναι ὀρισμένος καί κατά συνέπεια ἀπαγορευτικός. Ἄλλωστε καί μόνα τους τά ἀνωτέρω «διαλάμπουσιν εὖ μάλα» (647, 63).

Δ' Σχόλια αισθητικά

Ὁ Εὐστάθιος δέν εἶναι ὁ ψυχρός φιλόλογος τοῦ σπουδαστηρίου πού ἐξαντλεῖται σέ σχολαστικές παρατηρήσεις. Ἀνήκει σ' ἐκείνους πού ἔχουν γευθεῖ τό θέλγητρο τῶν ὁμηρικῶν σειρήνων, γιά νά θυμηθοῦμε τό προοίμιό του, ἀγαπάει δηλαδή καί χαίρεται τόν Ὅμηρο. Γι' αὐτό καί κάποια στιγμή γίνεται αὐστηρός· «Τόν δέ ὁμηρομάστιγα Ἐφέσιον μεμψόμενον τῷ ποιητῇ... καταρραπιστέον» (512, 19...). Ἐπομένως δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ἐνδιαφέρουσες οἱ αισθητικές παρατηρήσεις του. Θά ἀναφερθοῦν ἐλάχιστα δείγματα.

«Θαυμάσεται δέ τήν φράσιν καί τήν ὅλην τοῦ διηγήματος διάθεσιν ὁ συνετός ἀκροατής, τά τε ἄλλα καί ὅτι ὥς ἄν εἰκόνων τύπῳ διαγράφει ὄρη τε Τρωικά διάφορα, καί ποταμούς ἐκεῖθεν ἐκπίπτοντας ἀπό διαφόρων, ὥς εἰκός, πιδάκων, καί Ἀπόλλωνα πονούμενον εἰς ἓνα αὐτοῖς στόμα συναγαγεῖν καί Δία βρέχοντα καί Ποσειδῶνα τριαινοῦχον ἡγούμενον τοῖς ποταμοῖς καί τήν ὁδόν αὐτοῖς εὐρύνοντα καί τά ἐμποδῶν ἐκριζοῦντα καί εἰς θάλασσαν ἐκπέμποντα, εἴτε λίθοι ἐκεῖνα εἴτε ξύλα, καί θάλασσαν προκειμένην...» (889, 25). Τί μεγαλοπρεπεῖς, ἀλήθεια, εἰκόνες. Ἀλλά μόνον «ὁ συνετός ἀκροατής» μπορεῖ νά τίς δεῖ καί νά τίς χαρῇ, ὁ ἐπαρκῆς ἀναγνώστης, ὅπως λέμε σήμερα. Τόν «συνετόν ἀκροατήν» ἀλλοῦ τόν ὀνομάζει «ἐχέφρονα» (636, 10).

Ἄλλα δείγματα: «Ὅρα δέ καί ἐν τούτοις φυσικῇν ἰλαρότητα φράσεως κιναμένην σκυθρωπῷ πράγματι. Τοιαύτη δέ ἡ διὰ παρίσων τοῦ λοβίσσον, χρίσσην, ἔσσην καί τοῦ ποιητέον, κρατυντέον» (1080, 52...). «Κοσμεῖ δέ καί τά ὁμοιοκατάληκτα, τά πολλά, τό κύματα, τό παφλάζοντα, τό κυρτά, τό φαληριόωντα. Ἔχει δέ χάριν ἰδίαν τά ὀνόματα, τό παφλάζοντα πρὸς τόν ἦχον, τό κυρτά πρὸς τό πολύ τοῦ ὄγκου, τό φαληριόωντα πρὸς τό χρῶμα, οἶονεῖ τά λευκανθίζοντα τῷ ἀφρῷ καθά χαλκῷ μαρμαίρουσιν Ἕλληνες» (960, 50...). Ἀξίζει νά προσέξει κανεῖς πόσες αἰσθήσεις εἶναι παρούσες καί λειτουργοῦσες στό ἀπόσπασμα. «Καί ὄρα τό τοῦ στίχου τοῦτου ὀλοδάκτυλον, μέγεθος ἔχοντος μετρικόν καί συνεκτεινομένου τῷ μεγαλείῳ τοῦ κειμένου καί συνεξομοιουμένου ὥς οἶόν τε. Ἔχει δέ τι ὄγκου σεμενοῦ ἐνταῦθα καί τὸ ᾧ πλεονάσαν» (1086, 11...). Ἡ παρατήρηση ἀναφέρεται στόν στίχο Π, 776 καί ἀφορᾷ τόν Κεβριόνην.

Κεῖτο μέγας μεγαλωστί, λελασμένος ἵπποσυνάων.

Κάτι ανάλογο μέ τόν Όμηρο ἔχει πετύχει καί ὁ Σολωμός μέ τόν στίχο του.

Μακρὺς ὁ λάκκος π' ἄνοιξε καί κλεί τόν γίγαντά μου.

Στό ἐπόμενο σχόλιο βρίσκουμε μιά ώραϊα ἐρμηνεία καθὼς καί μιά ἀξιολογική παρατήρηση:

«Οἷη περ φύλλων γενεή, τοιήδε καί ἀνδρῶν». Καί λέγει μέν καλῶς ὁ ποιητικός Γλαῦκος φύλλοις τά καθ' ἡμᾶς εἰκάζων, ἃ νῦν μέν ἔρπει ἄνω καί μετέωρα σαλεύει, μικρὸν δ' ὕστερον ἔραζε πίπτει. Νικᾶ δὲ μᾶλλον ὁ ὡς ἄνθος ἀγροῦ θάλλειν γνωματεύων τά ἡμέτερα» (630, 37...). Ἡ παρομοίωση δηλαδή τοῦ ψαλμωδοῦ ἀξιολογεῖται ὡς ἐπιτυχέστερη ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ, ἴσως ὄχι ἀδίκως.

Καί ἓνα τελευταῖο παράδειγμα, πού ἐρμηνεύει τὴν τεχνοτροπία τοῦ Όμήρου: «Όρα ὅτι ὅτι κἀνταῦθα πυκνάζει ὁ ποιητὴς ταῖς παραβολαῖς, εἰωθὼς οὕτω ποιεῖν ἐναργείας χάριν, ὅτε ἀφηγεῖται μεγάλα πράγματα» (1085, 27...).

Ε' Μιά εἰδική κατηγορία σχολίων Στίς μέρες μας ὁ ὅρος «ἀπομυθοποίηση» κυκλοφορεῖ εὐρύτατα ἄλλοτε μέ θετικό καί ἄλλοτε μέ ἀρνητικό περιεχόμενο. Ἀλλά τί σημαίνει ὁ νεολογισμὸς αὐτός; Πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος ἐρμηνείας προσώπων, πράξεων καί γεγονότων μέ βάση τὴν λογική. Ἀφαιρεῖς ἀπὸ τὸ ἐρμηνευόμενο ἀντικείμενο τά τυχόν ὑπέρλογα στοιχεῖα του, τὸ ἀπογυμνῶνεις ἀπὸ τὸν συναισθηματικό φόρτο καί κρατᾷς τὴν οὐσία καθαρή. Ὅπωςδήποτε εἶναι μιά τολμηρὴ καί χρήσιμη μέθοδος, ἀρκεῖ βέβαια νὰ μὴ φτάνει στὴν κατάχρηση καί στὴν ὑπερβολή. Ἐφαρμογὴ τῆς σύγχρονης αὐτῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου ἔχει κάνει σὲ ἀρκετὰ σχόλιά του ὁ φωτισμένος θεολόγος καί φιλόλογος Εὐστάθιος.

«Ἀθηνᾶ δὲ οὐρανόθεν ἐλθοῦσα κωλύει (τὸν Ἀχιλλέα), τουτέστιν ἢ παρ' αὐτῷ ἀγχίνοια» (81, 35). Τὸν Ἀχιλλέα δηλαδή τὸν συγκρατεῖ ὄχι ἡ - ἀνύπαρκτη - Ἀθηνᾶ, παρὰ ἡ «ἀγχίνοιά» του.

Καί ἄλλοι: «Φρονήσει δὲ τὰ πλείω κατορθοῖ ὁ Διομήδης... Καί τοῦτό ἐστιν ἡ θρασύνουσα Ἀθηνᾶ, ἥγουν ἡ τοῦ δέοντος φρόνησις» (511, 20...).

Ἄλλα παραδείγματα:

«Καὶ ἐνταῦθα οὖν ὁμοίως προεκτίθεται (Ὅμηρος) τὰ κατὰ Σαρπηδόνα, μυθικῶς μὲν διὰ τοῦ Διός, ἄλλως δὲ διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν νοῦ. Ἐν οἷς γὰρ τὸν Δία λέγει ὀρμαίνειν περὶ Σαρπηδόνος, εἴ τότε ἢ τότε ποιήσῃ, τὸ ἑαυτοῦ λέγει. Αὐτὸς γὰρ λογίζεται διχθὰ, εἰ τοιάδε ἢ τοιάδε πλάσεται» (1069, 42...).

Καὶ ἄλλοῦ:

«Τοῖς Ἑλλήσιν ἐπιγίγνεται λογισμός, μέχρι τίνος καὶ ποῖ φευξόμεθα ἢ ἕως καὶ εἰς αὐτὴν ὠσθώμεν τὴν θάλασσαν; Καὶ γέγονεν ὁ λογισμὸς οὗτος αὐτοῖς ῥυστικός εἰς τὸν πόλεμον, καὶ τοῦτό ἐστι τὸν θαλάσσιον Ποσειδῶνα μετ' ὀλίγα φανέντα διαναστῆσαι τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς πόλεμον ὡς οἷα εἰδωλοποιηθέντα καὶ οὕτω πως διὰ λαλιᾶς ἐρεθίσαντα. Ἐρεῖ γὰρ ὡς Ἀργεῖους ἐκεῖνος ὠτρυνε, βαθείης ἐξ ἁλὸς ἐλθών» (915, 56...).

Θὰ κλείσω τὰ παραθέματά μου μὲ ἓνα ἀκόμη ἀπόσπασμα - σχόλιο τοῦ «δημοσίου διδασκάλου», τοῦ «μαῖστορος τῆς ῥητορικῆς», πού, ὅπως ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχή, εἶχε ἐπιπλέον καὶ τὸν τίτλο «ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων».

Ἡ παρατήρηση εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν τελευταία αὐτῇ ιδιότητά του.

«Καὶ ὅρα καὶ νῦν ὡς οὐ κατὰ τοὺς ἐν Ἑλλήσι ἀθέους καὶ τοὺς περιπατητικοὺς λήρους ἀργὰ δοξάζει τὰ τῆς εὐχῆς Ὅμηρος, ἀλλὰ τὰς εὐλόγους εὐχὰς εἰσακουομένας ποιεῖ καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ αὐτίκα καὶ δίκαιον».

Καὶ συλλογίζομαι τώρα. Ὅταν ὁ «ἐθνικός» Ὅμηρος ἔχει αὐτὴ τὴν πεποίθηση ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν χριστιανῶν πρὸς τὸν μόνον ἀληθινὸ Τριαδικὸ Θεό; Καὶ πόσο θερμὴ καὶ ἐπίμονη πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσευχή μας;

Κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρήσω στὴν ἐξαγωγή γενικῶν συμπερασμάτων. Ὡστόσο τὰ σχόλια, τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου πού δειγματολογικὰ παρουσιάστηκαν, εἶναι, νομίζω, τόσο εὐγλωττα, ὥστε καθιστοῦν περιττὸ κάθε περαιτέρω δικό μου σχολιασμό. Ἐλπίζω δηλαδὴ ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἄκουσαν, ἔχουν πιά σχηματί- ἐπαρκῆ ἰδέα γιὰ τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης «Παρεκβολαί εἰς τὴν Ὅμηρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν». Ἄν πράγματι ἐπιτεύχθηκε ὁ στόχος, μέσα στὸν περιορισμένο χρόνο πού εἶχα στὴ διάθεσή μου, ἡ εἰσήγησις ἐπιτέλεσε τὸν προορισμό της.

(Εἰσήγησις Θεολογικοῦ Συνεδρίου Ι. Μ. Θεσσαλονίκης, 7-9 Νοεμβρίου 1988).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΕΙΛΗΤΑΡΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΧΙΟΥ

Ὡς τυγχάνει γνωστόν ἡ Ἱερά Μητρόπολις Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν ἔχει ἐντάξει εἰς τήν πνευματικήν διακονίαν αὐτῆς τό πρόγραμμα «Φιλολογικόν Εἰλητάριον» μέ χῶρον διεξαγωγῆς τήν Βιβλιοθήκην ΑΓΙΟΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ.

Εἰς τό πλαίσιον αὐτῆς τῆς διακονίας:
τήν Τετάρτην 15^{ην} Ἰουλίου 2026 καί ὥραν 19:15,
ἡ Ἑλλογιμωτάτη κ. Ἀντωνία Σαρρῇ, Ἐπίκουρος Καθηγήτρια τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐπραγματοποίησεν παρουσιάση τοῦ θέματος: «Ἡ ἐφεύρεσις τῆς ὑπογραφῆς».

Ἡ Καθηγήτρια, ἡ ὁποία ἐπιστημονικῶς εἶχε μελετήσῃ αὐτό, ἀνέπτυξεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μελετῶν τῆς τό ὡς εἴρηται θέμα. Τήν εἰσήγησιν παρηκολούθησαν πολλοί καί διαπρεπεῖς Φιλόλογοι, ἀλλά καί Φοιτηταί τῆς Χίου.

Εἰς τό πέρας τῆς συναντήσεως ὁ Φιλόλογος Μητροπολίτης Χίου κ. Μᾶρκος ἐδέχθη ἐρωτήματα τά ὁποῖα καί ἠπαντήθησαν.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΑΝΑΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΧΙΟΥ

Ὡς τυγχάνει γνωστόν ἡ Ἱερά Μητρόπολις Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν ἔχει ἐντάξει εἰς τήν πνευματικήν διακονίαν Αὐτῆς τό πρόγραμμα «Θεολογικόν Ἀναλόγιον» μέ χώρον διεξαγωγῆς τήν Βιβλιοθήκην ΑΓΙΟΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ.

Εἰς τό πλαίσιον αὐτῆς τῆς διακονίας:
τήν Παρασκευήν 17^{ην} Ἰουλίου 2026 καί ὥραν 19:15,
ὁ Ἐλλογιμώτατος κ. Νικόλαος Κώσταλος, Θεολόγος
Καθηγητής, ἐπραγματοποίησεν παρουσιάσιν τοῦ θέματος:
«Ἡ σύνθεσις τοῦ θεοπνεύστου κανόνος τῆς Ἁγίας
Γραφῆς».

Τήν εἰσήγησιν παρηκολούθησαν Κληρικοί,
Πανεπιστημιακοί καί φιλοπράγμονες λαϊκοί, οἱ ὅποιοι
συμμετεῖχον εἰς ἐκτενέστατον καί διεξοδικόν
διεπιστημονικόν διάλογον.

*****

**ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΦΥΛΛΟ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΙΟΥ, ΨΑΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ κ. ΜΑΡΚΟΥ**

- Ἐκδότης: Η ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΧΙΟΥ, ΨΑΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ.
- Ἀπευθύνεσθε: «ΚΑΤΑΡΤΙΣΙΣ» - Ἱερά Μητρόπολις Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν - Κων. Ἀμάντου 24, Τ.Κ. 82100 - ΧΙΟΣ.
- Ἱστοσελίς: <http://www.imchiou.gr>
- Ἡ «ΚΑΤΑΡΤΙΣΙΣ» διανέμεται δωρεάν.
- Δεκτές αὐτοπροαίρετες δωρεές ἀναγνωστῶν, ὑπέρ τοῦ κατηχητικοῦ καί φιλανθρωπικοῦ ἔργου.
- IBAN GR 98 0110 4900 0000 4900 0199 684

Δρόμος Πίστεως - Ί. Προσκύνημα Ἁγ. Μαρκέλλης
(30.7.2026)

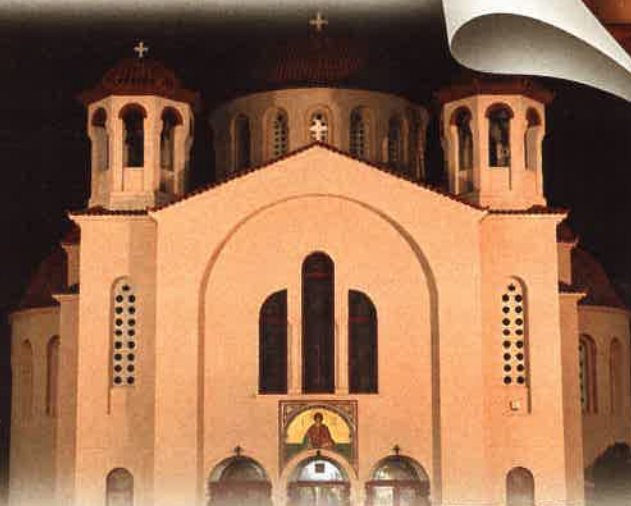
Ὁ Φιλόλογος Ἱεράρχης μέ μεταπτυχιακοὺς τοῦ Τμήματος Φιλολογίας
τῆς Φιλοσοφικῆς Ἀθηνῶν (16.7.2026)

ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΙΛΙΣΣΟΥ

ΚΑΛΛΙΡΡΟΗΣ 21, ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ. 2109236191

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΙΕΡΑΣ ΠΑΝΗΓΥΡΕΩΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 26 ΙΟΥΛΙΟΥ

- ΩΡΑ 7:30 ΤΟ ΒΡΑΔΥ:** Μέγας Πανηγυρικός Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός μετ' ἄρτοκλασίας.
- ΩΡΑ 10:00 ΤΟ ΒΡΑΔΥ:** Κατανυκτική μικρά ἱερά Ἀγρυπνία. Θά ψάλουν μέλη τοῦ βυζαντινοῦ χοροῦ «Ἀντιφωνικόν μέλος».

ΔΕΥΤΕΡΑ 27 ΙΟΥΛΙΟΥ

- ΩΡΑ 7:00 ΤΟ ΠΡΩΙ:** Ὁρθρος - Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία, προεξάρχοντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καὶ Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου.
- ΩΡΑ 7:30 ΤΟ ΒΡΑΔΥ:** Μεθέορτος Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός.
- ΩΡΑ 8:15 ΤΟ ΒΡΑΔΥ:** Λιτανεία τῆς εἰκόνης καὶ τῶν χαριτοβρύτων ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ ἄλλων ἁγίων, διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ενορίας. Παρακλητικός κανὼν εἰς τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα.

ΠΑΡΟΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
PORT FAYE
Τοῦ Ἱεροῦ Χίου
Ἀρ. ΔΕ.
ΕΛΛΑΣ - ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Β ΕΛΤΑ
Hellenic Post

(ISSN:2529-1254)